

A

SZÉKELY KRÓNICA ÜGYÉRŐL.

Olvasta az erdélyi muzeum-egylet közgyűlésének tudományos ülésében november 26-dikán 1861.

SZABÓ KÁROLY.

Történettudományi irodalmunk mezején, melyet forrásaink bírálatával tüzetesen foglalkozó munkákban gazdagnak épen nem mondhatunk, ha nem is a leghevesebb, de bizonyosan a leghosszabbak egyike az a tudományos vita, mely az 1533-ban szerkesztett esiki székely krónika hitelessége kérdésében mindjárt a krónika napfényre jövetelétől, a mult száz végétől, mostanig foly, s a két ellenfél nyílt vagy hallgatóságos egyességével befejezettnek ma sem mondható.

Míg hazánk történetbúvárai közzül egyik rész örömmel ragadt meg és használt föl e véleménye szerint hitelt érdemlő krónikából minden oly adatot, mely által őstörténetünk szakadozott könyvét egy egy becses lappal, régi nemzeti életünk halovány képét egy egy híj vonással kiegészíthetőnek hitte: addig a másik rész e krónikát vagy teljesen koholtnak vagy legalább is gyanús hitelűnek vélve és hirdetve, minden adatát, melyet, ha más forrásból került, talán maga is elfogadott vagy becsült volna, mint koholmányt sajnálkozó lenézéssel útasította vissza, vagy legjobb esetben mint kétségest hallgatással mellőzte.

Amazok az ősz székelység dicső multja iránt érzett s könnyen megfejtethető előszeretetökből olykor olykor talán talán többet is akartak és reményltek e krónika lapjairól kiolvashatni, mint a mennyit belőlök kellő szigorú bírálat után kétségtelen igaz gyanánt el lehet fogadnunk: emezek szintoly könnyen kimagyarázható előítéletből e krónika minden adatának hitelességét már előre kétségbe vonták, annak mint történettudományi forrásnak használatát is hibául rótták föl, s belőle csak annyit sem akartak hitelesnek elismerni, mennyit a józan bírálat legsanyarúbb elvei alkalmazása után el nem fogadnunk nem lehet.

Valóban bírálati történetirodalmunk sok tekintetből menthető de kellően nem igazolható fejletlenségének egyik kiáltó bizonyítványa, hogy ez oly

fontos tudományos vitát több mint hatvan év után maig sem mondhatjuk teljesen tisztába hozottnak és határozottan eldöntöttnek; mit nem csak a székely nemzet eredeti ősz alkotmányát s nemzeti élete fejlődését illető nevezetes kérdések, hanem, a mi nézetem szerint még főbb dolog, összes hazánk ősz története tekintetéből is méltán sajnálhatunk.

Jelen értekezésemben nem tűzhetem föladatombul a kérdéses krónika tartalmát részletesen ismertette pontonként tárgyalni, s hitelességét, vagy a hol szerkesztői emberi gyarlóságból s kellő tudományos előkészület hiányából tévedtek, botlásait egyenként fejtegetni s bizonyíthatni. E munkától ez előtt több mint hét évvel megjelent terjedelmes bírálati értekezésem által*) magamat fölmentettnek érezhetem, s abban előadott erősségeim ismétlésével tisztelt hallgatóim figyelmét fárasztani nem akarom. Csak e krónika koholt vagy hiteles volta felől folyt és folyó vita menetelét szándékozom részrehajlatlanul megismertetni, az ügy mult és jelen állása iránt kívánok elfogultságtól ment tájékozást adni, s végre ki fogom jelezni a teendőket, melyeket e meggyőződésem szerint egyik legbecsesebb, bár másod kézből vett őstörténeti forrásunk megillető tekintélyének megállapítására multhatatlanul szükségeseznek gondolok.

Az 1533-ban az ősz székely Sándor család irományaiból szerkesztett esiki székely krónika hazánk tudósai előtt csak nevérol is akkor lett legelsőben ismeretes, midőn azt az 1791-ben, a nemzeti nyelvünk és ősi alkotmányunk elnyomására következtetett ébredés és visszahatás korában, keletkezett „erdélyi kéziratok társaságá“-nak (Societas

*) Az 1533-diki székely krónika hitelességének védelme. *Uj Magyar Muzeum* 1854. I. köt. 301-315, 383-409, 457-487, l.

Philohistorum Transsilvaniae)—mely Erdély történetirőinek részint nyomtatott de már ritkává lett, részint kéziratban lévő munkáit összegyűjteni és közzé tenni tűzte czéljául,— Zabolai ügyvéd*) és Székely Márton 1796-ban benyújtották. A benyújtott kézirat az 1533-diki szerkesztmény 1695-diki Csik széki hites személyek által Csik-Szeredán történt átiratának egyszerű másolata volt.

Kitől kapta Zabolai és Székely e másolatot, e kérdésre irodalmunkban legkisebb fölvilágosítást sem kaphattam, s hogy ez iránt most biztos tudomással szolgálhatok, csak egyesületünk nagy méltóságú elnöke szives közlésének köszönhetem, ki a jelenleg birtokában lévő Arankaféle gyűjteményből az e krónikára vonatkozó kéziratokat átvizsgálás és felhasználás végett rendelkezésem alá bocsátotta. E kéziratok közt a székely krónikának négy rendbeli másolata van, melyek közül a legrégebb keletűben, mely 1796-ban volt másolva, a másoló magát ekként nevezi meg: „Ego quoque copiam hanc (t. i. az 1533-diki szerkesztmény 1695-diki hiteles átiratát) fideliter ac conscientiose absque ulla additione vel diminutione fideliter transsumpsisse pro notitia practiosae antiquitatis, testor. Anno Domini 1796. die 18. Novembris in aedibus meis Somlyo. Joannes Nepom. Farkas m. p. presbyter saecularis.“ Világos ebből, hogy a kéziratok társaságának 1796-ban benyújtott példány,—mely után készült e krónika valamennyi eddig ismeretes másolata, valamint 1818-diki kiadása is, Farkas Nepom. János csik-somlyai világi pap másolata volt. E körülmény némi utmutatást szolgáltat arra, hogy valamint maga az 1533-diki eredeti szerkesztmény a maig is virágzó csiki Sándor család tagjainál, úgy 1695-diki hiteles átirata nem csak Csik-Szeredán, hanem Csik-Somlyón is nyomozandó.

Az erdélyi kéziratok társasága, melynek tagjaiban az a körülmény, hogy e krónikának sem eredetijét sem régibb hiteles másolatát elő nem lehetett mutatni, gyanút ébresztett, szükségesnek tartotta ez irományt hazánk akkori jeles tudósával, gróf Batthiányi Ignác erdélyi püspökkel, Eder Károlylyal, Mártoni Józseffel, Katona Istvánnal, Benkő Józseffel és Beregszászi Pállal közleni. Ezek vélekedése, a mint azt gr. Kemény József 1817-ben az erdélyi nyelvmívelő társaság irományaiból, melyek akkor erdélyi főkormányzó gr. Bánfi György elnöki levéltárában megvoltak, kijegyzette, ide ment ki, hogy „habár ezen krónikának tartalma nagyon érdekes is, de mivel sok olyas mondatik benne, a mi nagyon furesa (!) és a miről régi hiteles historikusaink még álmokban sem emlékeztek (!), s mivel ugyanezen nagy figyelmet érdemlő krónikának még hol léte sem tudatik, ennél fogva annak kiadásával sietni nem lehet.“**)

*) Zabolai ügyvéd keresztnevét a róla emlékező iratok nem közlik, s gondos utánjárás után sem sikerült meghatároznom.

***) Gr. Kemény József idézete szerint. *Uj Magyar Muzaeum* 1854. I. kötet. 444. l.

A társaság melyik ülésében adták be e vélelmenyt említett tudósaink, s vajon mint saját nevök alatt kelt irományt adták-e be, vagy csak leveleik s nyilatkozataik után fogalmazta a társaság titoknoka Aranka György, gróf Kemény József töredékes közléséből el nem határozhatom, de az utóbbi esetet tartom lihetőbbnek. A társaság 1798. január 21-dikén tartott 31-dik gyűlése jegyzőkönyvéből*), melyre és irományaira hivatkozik gróf Kemény József, csak annyit olvashatunk, hogy e gyűlésben a társaság munkálatainak második darabjába szánt dolgozatok közt a székely krónika magyar fordítása is említve van. E fordítás véleményem szerint nem lehetett másé, mint Aranka Györgyé, a társaság buzgó titoknokáé, ki a székely krónikát, mint gróf Kemény József írja „mohón ragadva s magyarra fordítva az erdélyi nyelvmívelő társaság munkájának második darabjában azonnal közre akarta bocsátani.“ Aranka e törekvése ellen, mint a melyet ez ügyben megkérdezett tudósaink az eredeti vagy a hiteles másolat előkerültétől vétek felfüggesztendőnek, volt e nyilatkozat irányozva.

Érdekes és élénk levelezésnek kellett e krónika ügyében mindjárt napfényre jötte után Erdély tudományos férfiai közt folyni. Bizonyítja ezt egy pár levél kivonata, melyet az említett társaság irományaiból gróf Kemény József 1817-ben kijegyzett s 1854-ben közzé tett.

Gróf Batthiányi Ignác erdélyi püspök gróf Bánfi Györgyhöz mint a philohistoriai társaság elnökéhez 1797-ben majus 10-dikén irt latin levélben krónikánk hitelessége felől így nyilatkozik: „Ha szabad e helyt valamit gyanitnom, ez a csiki székely kézirat inkább 1633-ban mint 1533-ban lehetett szerkesztve, vagy pedig épen 1695-ben. De leveszem kezemet e tárgyról; különben sinces mit mondanom róla, míg eredetije vagy legalább 1695-diki hiteles másolata elő nem lesz mutatva. Nem akarok székelyeinkkel perlekedni; különben azt mondhatnám, hogy sok van e kéziratban, mit mai nap már alig lihetnék. Csudálom valóban, hogy e dolgokról, (ha igazak), legrégebb és leghitelesebb évkönyvirőink hogyan hallgattak oly mélyen? Nem akarom az ujjabbak közül Timont felhozni, ki pedig a legszorosabb összeköttetésben állt az Aporokkal, Sándorokkal s más kittäinő miveltsgű székelyekkel. Jövendő szerenesésebb kor legjobb ítéletet hozhat említett évkönyvirőink ily nagy különbözéséről.“

A dolog érdemébe teljességgel nem ereszkedő e véleménynél sokkal fontosabb és határozottabb Benkő ítélete, melyet ez ügyben ugyan csak gr. Bánfi Györgyhöz 1797. september 20-dikán irt levélben előad, s melyet itt érdekességénél fogva szóról szóra közleni méltónak tartok.

„Az Excellentiád kegyelmessége által velem közölni méltóztatott igen becses, ritka és nagyon érdekes 1533-beli székely manuscriptumot,— írja Benkő,— nagy örömmel és nem kisebb figyelem-

*) *Siebenbürgische Quartalschrift* VI. kötet. 284. l.

mel nem csak általolvastam, de sok jegyzést is irogattam ki belőle, de sok olyat is tanultam belőle, a mit eddig nem tudtam s nem is tudhattam. Én ezt nagy historiai kincsnek tartom, és éppen azért igen is szükségesnek látom, hogy ezen nagy becsű manuscriptumnak autographumát vagy legalább authentica copiját a méltóságos társaság nyomosan felkerestesse, mert ettől függ minden; de nem is kétlem, hogy akár ez akár amaz a székely földön elé ne kerüljön; mert néhai Alsó-Csernátoni méltóságos Mihály urtól tudom, hogy a nemes székely nemzet krónikáját régentén is bizonyosan irogatták, melynek páriája meg kell hogy a méltóságos Sándor vagy valamely más nemes székely familiának leveles ládájában existáljon. Mihelyest tehát ez feltalálatik, azonnal ezen szép ritka krónikának kinyomtatását nem kell halasztani; mert ez egy nagy becsű historiai kincs, melyből sokat tanulhat még az idegen nemzetű historicus is, de sok olyat is láthatunk benne, a minek egyéb krónikáinkban még nyomára sem akadhatunk. Ha erőm és időm lenne, és ha a méltóságos társaságnak akarata is acedálna, kész volnék akkorra egy pár csekély jegyzéseket is készíteni, és ez által a nemes székely nemzetnek régi állapotját, szokásait, rendszerét s törvényeit felvilágosítani, nem különben azt is kipótolni, a mit „Imago Nationis Siculicæ“ nevezetű munkámban és Transsilvaniámban nem említhettem, mivel az említett manuscriptumot akkor még nem esmértem.“*)

Látjuk ezekből, mennyire eltérő volt e két tudósunk véleménye e krónika becséről, de látjuk azt is, mennyivel komolyabb, mennyivel határozottabb Benkő ítélete, mint a több említett tudósaink s ezek közt az ő nevében is kelt vélemény, melyet csak imént említettünk. Egyben azonban mindnyájan találkoztak, hogy t. i. a krónika vagy fordítása kiadását az eredeti szerkesztmény vagy hiteles másolata előkerülésétől függesztették fel, mint a melytől Benkő szerint is „minden függ.“

E mint látszik akkor általánosan vallott s maga Aranka által döntő erejűnek tartott nézet,— melynek tarthatatlanságát „a székely krónika hitelességének védelme“ című értekezésemben tüzetesen s példákkal világosítva bizonyítottam,— tartóztatta vissza bizonyosan Arankát e krónika fordításának közzé tételeitől, valamint Benkőt is ígért felvilágosító jegyzetei megírásától.

Aranka, mint e krónika fordításának az ahhoz melléklendő jegyzeteinek kézíratai közt fenmaradt több rendbeli kidolgozásából következtethetem, hosszaeska ideig foglalkozhatott azzal a tervvel, hogy e krónikát kinyomassa, s hogy ezt nem teljesítette, valóban sajnálandónak tartom. Irományai gondos átvizsgálása után bátran nyilváníthatom ugyan meggyőződésemet, hogy dolgozata által neki bizonyosan nem sikerült volna e krónika hitelessége elle-

nében létezett minden elfogultságot és előítéletet megdönteni, minden kétséget eloszlatni, minden tudományos ellenvetést megezőfolni: de munkája, ha világot láthat, annyit minden esetre eszközölt volna, hogy az érdekeltség és figyelem, mely e krónika iránt feltűnté után mindjárt oly élénk volt, nem lankadt, nem szunnyadt volna el; állításainak egy része talán elismertetésre jutott, más része vitát, mind ez bizonyosan vizsgálat, kutatást vont volna maga után, minek eredménye ez ügy fejlődésére s tisztába hozatalára kétségtelenül a legjobb hatással lett volna.

Fájdalom azonban Arankának, valljuk meg az igazat, e téren elleneivel megküzdeni se hivatása se bátorsága nem volt. Híjányzott benne az a megdönthetetlen okokon alapulni hitt szilárd meggyőződés, mely egyedül adhat ösztönt, bátorságot, kitartást bármily elfogultság, bármily előítélet, bármily tudományos tekintély ellenében, azt a minék igazságáról az ember nem kételkedik, nyíltan kimondani, férfiasan védni, annak elismertetésén lelke egész erejével munkálni. Ily meggyőződés egyedül okok, teljesen meggyőző okok, és semmi más tekintet előtt nem hátrál, egyedül az igazságnak hódol, melyet keresett, melyért küzdött, s melyet, ha ellenében kivívtak, szégyen nélkül őszinté megnyugvással fogadhat. Hogy e meggyőződés Arankában híjányzott, csak munkája elébe szánt előbeszédének néhány sorából is bebizonyíthatónak hiszem.

Előre becsátván ebben Aranka, hogy „vannak emberek, kik elméjeket a nyugodalom párnáján szeretik nyugtatni, és gondolatjokat az szép isméreték egébe maga szárnyára eresztetni vagy restellik vagy félnek“, kiktől „azt remélni, hogy az esméretek országának határait küljebb rugtassák, nem lehet“, kiknek mind a mellett is, mint mondja, „barátjok vagyok, mint békesség fiait szeretem és tisztelem őket: annak bizonyosságául ebben a kézírásban unalmas órájoknak rövidítésére egy olyan írást adok kezekbe, mellynél egy magyarnak vagy székelynek se német, se franczia, se anglus országok, azok a mesék (románok) országai szebbet és érzékenyebbet küldeni nem tudnak (?!)“ áttér azokra „kik gyűjtenek, hogy magoknak legyen és maradékoknak is maradjon, minden füvet megpróbálnak, minden követ megpengetnek, és ha minék csak jövendőben is hasznát remélik, felszedik. Gondolnak, hogy legalább abban a részben maradékaik is a gondolkodás terhétől üressék legyenek (!!).

Mert boldog anya szülötte,

Kinek atyja előtte

Már ő érette gondolt.“

„Már ezeknek gondos kezekbe ezt az írást ugy adom, mint mellyben egy mesénél többet lehet látni. De ugyan ezeknek is csak ugy adom, mint egy jelenést (phaenomenon), mellyről még nem bizonyos, valóság-e vagy játék, szemfényvesztés, csalárdság? Mintegy az ország útjáról, minék utánna mások elébb s tovább rugdosták, én felveszem, és az emlékezetek templomának ajtaja küszöbjére leteszem. Lássák meg a tudósok, ítélik meg.“

*) Benkő e levelét az eredetiből 1817-ben vett saját másolata után közli gr. Kemény József. *Uj Magyar Muzéum* 1854. I. köt. 446. l.

„De — folytatja — lévén az emberek között és a nagyobb része olyanok, kik sem nem tudatlanok sem nem tudósok, hanem a tudomány és esméretek útjában vannak, hogy magok vizsgálódásoknak és ilyekezeteknek fonalát legyen mihez kötni, ezeknek kedvéért csekély gondolatomat bátorkodom ide tenni.“

E bevezetés után, mely maga elég világos bizonyosságot nyújt arról, hogy e krónika becséről önmagával nem volt eléggé tisztában, előadja Aranka először krónikánk külső vagy alaki, azután belső vagy tartalmi hitelessége felől való véleményét. Arra a kérdésre, hogy „valljon ezt az egész írást vagy 1533-ban vagy 1695-ben vagy netalán éppen ma a mi időnkben nem maga fejből koholta-e valaki?“ így kiált föl: „Óh az emberi nemes nemzet igen tarka állat, minden kitelik belőle“; megengedvén azután, hogy abban, hogy pénzt, írást, oklevelet ember koholjon „éppen semmi lehetetlenség ninesen“ (mit tudomra még soha senki sem tagadott) így kél e krónika védelmére: — „De most, a jelen való példában, ebben a kézírásban, hanem ha... afféle semmit nem jelentő apróságok, minéműiek valami gyermeki kéz által ezífráságból bele esüszhattanak, ninesenek, teljességgel felelek. Tehetségemig rá merek akármit tenni, — folytatja a krónika bel hitelessége kérdésébe ereszkedve, — ha sem az európai ezer mester se az ázsiai heves fők közzül egy is olyan fő, mely ennek párját tudja koholni, találtatik (az az: hogy egy sem található).“

E határozott nyilatkozata után, mely fentebbi habozásától a legkirívóbban elüt, hosszasabban fejtegeti a krónika belhitelessége mellett fölhozható okait, melyek közt néhány gyengébb és tarthatatlan mellett több talpra esettet is olvashatunk, kikél a Béla király névtelen jegyzőjét megtámadó Schlözerék ellen, s végre ítéletét előbbi ingatagságába visszaesve így alkotja meg: „Csekély gondolatom ez: Vagynak ebben a kézírásban teljességgel új dolgok, mellyeknek eddig elé soholt semmi történetíróknál nyoma ninesen. Ezeket, azt mondom, hanem ha a józan okossággal ellenkeznek, hazugságoknak, költeményeknek a ki ok nélkül nevezgetné, ahhoz nem kell tanácskérdeni menni. Mert azokról csak akkor lehet jól itélni, ha az idő és szerenese több régiségeket is, és olyakat hoz napfényre, mellyekkel ezeket össze lehetne vetni. Addig pedig mindenkor tartózkodva ugyan, de úgy veszem őket mint igazságokat; mert egy író se mond ellenek. Vagynak továbbá olyan dolgok, mellyek más írókkal egybe vettethetnek; ezeket a mint szokás egybe kell vetni; a mi igaz, jó; a mi nem, senki nem tartozik himni. Mert egy történetíró sinesen, a kinek írása szent írás volna; válogatva kell himni akármeddig is. Vagynak olyanok, mellyekben esonkaság, hiba és kivált az esztendőök és történetek rendi előadásokban zürzavar, a rossz deákság miatt értetlenség vagyon: ez éppen a tudósok eledele, és a régiség megszokott hibája, vagy a miénk, hogy az ő nyelveket nem

úgy értjük mint ők. Nem valami esaládságnak, hanem a régiségnek bizonyos jele.“

Befejezésül Aranka a székely családok leveles ládáinak őrzőit figyelmezteti, hogy „hánt vetett, rongyos, régi írásaikat ne vessék szemétre“, mely jó tanács magában még koránt sem elég e krónikának az erdélyi nyelvemelő társaság által olyan sürgetett kül vagy alaki hitelessége kiderítésére, mely ügyben a társaságnak a csiki Sándor és Székely család akkori értelmesb tagjaihoz intézett felszólításai, minden ígéretek daczára is, hihetőleg azért maradtak minden legkissebb eredmény nélkül, mert nem volt, ki a hely színén Csikban nyomozzon, kutasson, kérjen és zörgessen.

„Külömben, — így végzi Aranka sajtó alá szánt előbeszédét, — most elsőben magyar nyelven tétetik közönségessé, hogy minden jó hazafinak, tudósnak és tudatlannak, a mint mondják, legyen hírével és tudtára. Hogy mindenek látván és tudván a hazában, ha mi világosítására szolgáló dolgot láttak vagy tudnak, akár mellette legyen akár ellene, azt hazájához, az igazsághoz való szeretetből közleni méltóztatassanak. Majdon, ha ugyan nagyobb készletű megvizsgálás után is arra méltónak fog itéltetni, a mai tudósok és jövő talám szerenesebb nyom számára deák nyelven is, a mint iratott, ki fog adatni.“

Ugy hiszem, hogy az Aranka felfogására, gondolkodása módjára, működési irányára oly érdekes világot vető ez előbeszéd hű ismertetése után, ellenében fentebb kimondott sanyarú ítéletemet igazságtalannak senki sem tarthatja.

Arankával egy időben dolgozott még a székely krónika ügyében említett Zabolai ügyvéd és Székely Márton, kik 1796-ban e krónika másolatát azzal a megjegyzéssel nyújtották be a kéziratok társaságának, hogy „annak hiteles példánya a csiki Sándor nevű családnak levéltárában hihetőleg felaláltatnék.“

A nyelvemelő társaság 1798-diki január 21-dikén tartott 31-dik ülésének már fentebb idézett jegyzőkönyve a beadott kéziratok sorában mindjárt Aranka fordítása után említi Zabolai ügyvédnek és Székely Mártonnak a székely krónikára írt jegyzeteit. Ezek egyike az Aranka-gyűjteményben maig is megvan, Zabolai eredeti kéziratában, mely igen sűrűn írt 6 ivnél többre terjed. Hátára más kézzel e van írva: „Az 1533-beli levélre jegyzések. N. Zabolai úr munkája. Igen tudós jegyzések.“

E jegyzetek Zabolai alapos felfogásáról, széles olvasottságáról, erős ítélő tehetségéről tesznek bizonyosságot. Ha itt ott tévedéstől nem mentek is, ha több pontjait a tudomány mai előhaladottabb állásában túlszárnyaltaknak mondhatni is, korukban megjelenve Zabolai nevének bizonyosan becületére fogtak válni, s nem egy oly kérdésre vetettek volna világot, nem egy oly kétséget oszlattak volna el, mellyek megfejtését s illetőleg megzafolását nekem ő utána több mint ötven évvel egészen újból ön erőmmel kellett megkísértenem. De e jegyzetek, mellyekben e krónika tartalmának több egyes pont-

jai ellen Zabolai kétséget emel s több megfajtható kérdést tűz ki, egyszersmind ezáfolthatatlan bizonyosságot nyujtanak arról, hogy e krónikát nem Zabolai és társa Székely koholta, mint ezt az e krónikára vonatkozó levelezéseket s irományokat nem ismerve s nem ismerhetve az újabb korban több tudósunk, közöttük e krónika hitelességének egyik legnagyobb ellenkezője Jerney János, alaptalanul gyanította, hitte, sőt ha nyíltan az irodalomban nem is, de élő szóval annyival inkább terjesztette.

Arra a kérdésre, vajon az idézett jegyző könyvben Zabolai és Székely által beadottnak említett jegyzetek alatt két külön dolgozat értendő-e, s ha a dolog így állana,— min annyival inkább kétkedni merek, mert magát a krónika másolatát is 1796-ban együtt adták volt be, — hova lettek s mily tartalmuak voltak Székely jegyzetei, adatok hiányában válaszolni nem tudok.

Miután az alaki vagy kül hitelesség kérdésének igen is túl becsült fontossága miatt a nyelv-mivelő társaság Aranka fordítását háttérbe szorította, s a helyett főként Éder Károly javaslatára 1797-ben Schesaeus Ruinae Pannoniae-ját s nem sokára 1800-ban Somogyi Ambrus latin historiáját nyomatta ki; miután Zabolai jegyzetei a társaság kéziratai közzé temetve feledésbe vesztek, miután az akkor méltán nagy tekintélyű Benkő ígért jegyzetei végkép elmaradtak: 1798-tól 1818-ig irodalmunkban többé tudósaink e krónikával való foglalkozásának legkisebb nyomát sem találjuk; az eleinte oly élénk érdeket gerjesztett kézirat ügye végkép feledésbe látszott merülni.

Husz évi hosszu válogatás után végre Kilyéni Székely Mihály akkori ítélőmester tett egy lépést ez ügyben, ki 1817-ben kikérvén gr. Bánfi Györgytől az említett másolatot, az ahhoz tartozó irományokat, levelezéseket és tudósításokat „A nemes székely nemzetnek constitútiói“ czimű oklevélyűjteményben, mely Pesten 1818-ban jelent meg, e krónika latin szövegét mint függelékét kiadta.

E kiadáshoz Székely Mihály egyetlen betűnyi felvilágosító vagy bíráló jegyzetét, csak egy pár sor tájékoztató bevezetést sem adott, sőt csak a forrást, melyből a szöveget közölte, sem említette bár egy szóval is; mely gondatlan eljárását lehetetlen megrovás nélkül említenünk. E mellett kiadása hemzseg a nyomdai hibáktól, benne a kézirat nem egy szava van elferdítve, nem csak szavak, de itt ott egész sorok gondatlanságból kihagyva; szóval oly tökéletlen e kiadás, hogy az általam eddig ismert öt rendbeli kézirati másolatnál, — melyek a másolók gondatlanságából és értetlenségéből származott hibáktól szintén nem mentek, — mind egyiknél hasonlíthatatlanul rosszabb. Nem esuda e szerint, hogy e maig is egyetlen egy kiadás, melyben csak ugyan nem volt s nincs köszönet, e krónika hitelessége kérdésének elővitelére nevezetes hatással nem lehetett, sőt a különben is kételkedők és gyanakodók táborát, kik egyedül e kiadást ismerték és ismerik, véleményökben még inkább megerősítette, a tanulmányozni kívánókat

pedig, e sok előkészületet s ily kiadás mellet igen is nagy türelmet kívánó munkától inkább visszariasztotta, mint sem segítette és támogatta.

Annyi eredménye e kiadásnak csak ugyan még is lett, hogy a krónika, mely eddig csak néhány másolatban egy két történetbuvár vagy gyűjtő kezén fordult meg, most többek előtt ismeretessé vált, s egy két erdélyi írónak alkalmat adott arra, hogy egyes adatait dolgozataikban felhasználván, ez által az eddig szunnyadozott figyelmet e történeti forrásunk iránt ismét felébreszszék.

Nem áll ugyanis, a mit gróf Kemény József hitt és 1854-diki értekezésében állított, hogy „ez egyébiránt igen is hibás kiadás sem vonhatta magára még akkor tudósaink alapos és méltányos figyelmét, senki sem hivatkozott reá, és az egész krónika 1831-ig újra hallgatásra jutott“¹⁾. Mert mindjárt az említett kiadásra következő 1819-dik évben használta azt Székely-Udvarhelyen Zsombori József „A hajdani nemes székely nemzet áldozó poharáról“ irt értekezésében, mely azonban csak 16 év mulva jelent meg az ekkor Horváth István által szerkesztett Tudományos Gyűjtemény 1835-dik évfolyamának III-dik kötetében²⁾. Zsombori e méltán figyelmet érdemlő értekezésében nem csak a Sándor családnál maig is meglévő székely nemzeti áldozó pohár leírását s a krónika erre vonatkozó adatait adja, hanem egy ivnyi értekezésében kiereszkedik a székelység ős nemzeti szerkezetére, vallásos intézményeire, valamint a pogányságnak a keresztyénséggel vívott küzdelmeire is, és krónikánk ezekre vonatkozó adatait hitelesekül veszi és adja, s néhol érdekes és helyes észrevételekkel kíséri.

Használta továbbá e krónikát, mint általa hitelesnek vett forrást Szigeti Gyula Mihály székelyudvarhelyi nyugalmazott tanár még 1828-ban „Székely-Udvarhely a nemes székely nemzet anyavárosának leírása“ czimű közleményében³⁾. Ő azonban ezéjára tartozólag krónikáknak csak az Udvarhely mellett romban fekvő ösrégi Budvárra vonatkozó adatait említette és világosította iratában.

A következő 1829-dik évben Kállay Ferencz „Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről“ czimű, N. Enyeden 1829. megjelent terjedelmes munkájában, igaz hogy csak egy helyen, de csak ugyan forrásul használta krónikánkat a régi rabonbán, Gyula és Horkáz méltóságnevekről értekezve, melyek közzül a két utóbbi Biborban született Konstantin esászár munkájában is előfordul, de az a rabonbán név egyedül krónikánkban maradt fen. Hogy Kállay krónikánkat e részben hitelesnek vette, bizonyítja azzal, hogy a rabonbán méltóságnév fejtegetésébe is ereszkedik.

1) *Uj Magyar Muz.* 1854. I. 445. l.

2) Ujabbán kiadta ez értekezést, nem tudva hogy már megjelent, Oroszhegyi Józsa, *Életképek* 1847. évf. II. fél-év 82 l.

3) *Felső-Magyarországi Minerva* 1828. évf. 1742—1752. l.

Kállay értekezésére 1830-ban a „Nemzeti Társalkodó“-ban G. L. aláírással Hilibi Gál László közlött bírálati jegyzeteket¹⁾, melyekben egy helyt Kállay ellenében idézi krónikánkból a székelyek régi örökösödéséről szóló pont szavait.

Kállay e megjegyzésekre ugyan e folyóirat 1831-dik évi folyamában tett feleletében ez idézetre vonatkozva e szavakban tör ki a, mint láttuk, 1829-ben maga által is használt székely krónika hitelessége ellen: „A mese nem historia, a historia nem mese. Ki érti meg jól a 1533-beli krónikát? hol van annak az authentiája bizonyítva? Hiszen a felhozott 1818-bani (Székely-Mihályféle) gyűjteményben befoglalt sok országos végzések és törvényes ítéletek meg meg annyi megezáfolásai a mesének... stb.“²⁾—Erős, határozottan kimondott szavak ezek, de az első pillanatra éppen legnyomatékosabbnak látszó szavak figyelmes vizsgálat után teljesen alaptalanoknak mutatkoznak. Mert lehetetlen át nem látni, hogy az említett gyűjteményben közlött oklevelek és végzések, melyek közt a XIII-dik százdból 1289-ről egyetlen egyet, a XV-dikből csak három találunk, a többi pedig mind a XVI—XIX-dik százdból való, s melyek mind az ekkori székely törvényeket, jogviszonyokat és történeteket tárgyalják és világosítják, éppen nem bizonyíthatják mesének a székely krónika adatait, melyek legnagyobb részben a székelységnek XIII-dik száz előtti történeteiről, vallásos és polgári intézményeiről szólnak. E nyomtatásban mintegy 20 lapot tevő krónikának valóban csak három utolsó lapján vannak 1829. utáni többnyire családtörténeti adatok, melyeket az említett oklevelek ha nem bizonyítanak, de teljességgel nem is ezáfolnak.

Azonban, mint látszik, maga Kállay sem ragaszkodott szorosán fentebbi szavaiban hirtelen kimondott kemény ítéletéhez. Mert észrevételei ugyan azon lapján, melyen idézett szavai állanak, miután e krónika némely egyes pontjai ellen kétséget emelt, véleményét még is ebben állapítja meg: „egy szóval a krónikának textussát critice kellene jegyzésekkel és variánsokkal kiadni, és ha lehetne verificálni is kell, hogy a tudós világ a szerént vehesse azt szoros vizsgálat alá; mert a krónikának nagy becsü foglalatja van a székelységre nézve, s megérdemelné a megmentést.“

Kállay észrevételeire Hilibi Gál László ugyan csak a Nemzeti Társalkodóban újabb észrevételekkel lépett fel³⁾, s ezekben tárgyunkra vonatkozólag ekként ír: „Az 1533-beli krónikának sok pontjait meg lehet menteni a mesétől, de ez valóban munka s mind addig lehetetlen, míg oly annyira féltjük leveleinket, hogy inkább megégetjük a mo-

jokkal, hogy sem közölnök! Míg tehát a hitel oda nem érleli e világot (miserum me non intellexit) csupa sajnálkozással kell beérnünk.“ E gyenge nyilatkozat után pedig mintegy másfél lapon törekszik, e krónikának egyetlen pontját, éppen azt a pontját igazolni, melyben e krónika szerkesztői a sicíliai Busillát Kálmán királyunk nejét, székely (siculus) leánynak írva s a Sándor családba mint székely ispán (Comes Siculorum) leányát igtatva a legkézzelfoghatóbb de egyszersmind legkönnyebben menthető botlást követték el. E szerencsétlen öröklődése, melylyel krónikánk e pontja részére is ki akarja vívni az igazságot, igen is világos bizonyosságot nyújt arról, hogy neki krónikánk hitelének igazolására, e valóban nem könnyű munkára, kellő hivatottsága nem volt.

E Kállay és Gál László közt folyt s a dolog érdemébe mélyebben nem ható vita után, melyről gróf Kemény Józseffel magam is bevallom, hogy „nem elégséges a székely krónika általános védelmére“, a következő 1833-dik évben Nagy-Ajtai Kovács István, gróf Kemény elismerése szerint is „több kritikával és alaposabb historiai jártassággal s készüllettel“ nyult krónikánk védelméhez. Ő a Benigni és Neugeboren által szerkesztett Transsilvania című folyóirat terjedelmes és alapos bírálatában, — melyet bírálati irodalmunk egyik legjobb cikkének kell elismernünk, — egyéb kérdések tüzetes vitatása után e tételt állítja föl, hogy „az 1533-ban régi székely levelekből készített kivonat hiteles székely historiai kűtfő“^{*)}. Ennek vitatása közben megemlítvén, hogy az e krónika 1818-diki kiadása óta a székelyekről csak felületesen irt két könyvben (t. i. Kállay már említett könyvében és Scheint Dániel György Das Land und Volk der Szekler című munkájában, mely 1833-ban látott világot) „az 1533-diki székely történeti kivonatot illetőleg használva nem találjuk“, e kérdés velejére nézve ily határozott nyilatkozatot tesz: „Recensens kölesot keresett és talált e kivonatban lévő legfőbb factumokhoz, ezeket irtalmat nem ismerő kritikára vonta, s hosszas vizsgálódás, egybevetetés s bírálgatás után a kivonatot olyan hitelesnek találta, milyennek egy régi krónikát sem. Ivetek elborító bizonyítványokkal mutogathatná maga helyén recensens e székely historiai kivonat hitelességét.“ Valóban sajnálnunk kell, hogy hazánk elismert érdemű tudósa, ki a székelység multját oly mélyen és alaposan tanulmányozta s oly részletesen ismeri, e jegyzeteit mind eddig tudományunk köz kincsévé nem tette.

Említett bírálati cikkében természetesen nem ereszkedett ily igen is terjedelmes közlésbe, s csak „például“ veszi vizsgálat alá krónikánknak Kálmán király Busillával való házsságáról s Szent László királynak byzanti császárnévá lett Piroska—görög nevéen Irene — nevé leányáról szóló helyeit, s három levelen oly alaposan bírálja, hogy a króni-

1) *Nemzeti Társalkodó* 1830. I. költ. 17. 18. 21. sz. — Gr. Kemény József 1854-diki többször idézett értekezésében bizonyosan csak tollhibából írta e bírálat szerzőjét Hilibi Gál Jánosnak.

2) *U. o.* 1831. évf. I. költ. 22. szám.

3) *Nemz. Társalkodó* 1832. évf. I. félév. 24. 25. 26. és II. félév. 1. szám.

*) *Nemzeti Társalkodó* 1833. évf. II. költ. 305. i.

kánk hitelességén még ez után húsz év múlva is kételkedő gróf Kemény József maga is kénytelen volt elismerni, hogy Kovács István „az említett krónikának csak is egyetlen rövid töredékét (tehát ezt az egyet még is) igazolta.“ Ez után adja e szerinte „a székely nemzetre nézve töredékben is megbecsülhetetlen küffő s kínos“ tömött kivonatát, melyből czéljára tartozólag kimutatja, hogy „azon állítás, hogy a székely nemzet Erdélybe Árpád nemzette királyok időszakában bevándorlott telepítvény vagy colonia, nem igaz.“

Kovács István ez eddig legnyomatékosabb felszólalására, ha Horváth Istvánnak krónikánk hitelessége iránt mindjárt a következő 1834-ben közzé alkalommal mellékesen tett nyilatkozatát kiveszszük, ismét igen hosszú, tizennégy évi hallgatás következett. Horváth István a Tudományos Gyűjteményben a Die Magyaren-Sprache című könyv bírálata közben a magyar történet fejtegetésébe mélyen ereszkedve, annak bizonyítására, hogy a székely lófő nevezet valósággal lófejőt jelent s nem egyébb mint a scythiáknak a régi görög íróknál enlegetett Hippomolgi (lófejő) fajneve, idézi és használja a krónikánk első lapján álló néhány sort, mely Anacharsis philosophusról s az általa Scythiából hozott székely nemzeti áldozó pohárról szól, s ez alkalommal krónikánkat „sok fontos dolgokat magában foglalónak“ vallja, mely „igen is méltó arra, hogy nagy szorgalommal több kéziratokból újra kiadassék*“). Nem bocsátkozott, s egy nyelvészeti munka bírálatának korlátozott terén nem is bocsátkozhatott ugyan ő a székely krónika hitelességének tüzetes vitatásába és védelmébe: de ítéletét e krónika tartalmának becse felől s ohajtását annak újabb, bírálati kiadása iránt, mint fentebbi szavai-ból látjuk, oly nyíltan s határozottan kimondotta, hogy gróf Kemény József állítását, mely szerint a székely krónikát „még néhai tudós Horváth Istvánunk sem merete nyíltan védelmezni“ igen is túl hajtottnak, a kellőnél többet mondónak kell ismernünk.

Ez idő tájban 1836-ban jelent ugyan meg Szigethi Gyula Mihálytól is egy közlemény „székelek eredete és a Csik-gyergyói, Kászon székekbeli fő tisztviselőknek karakterei“ cím alatt**): de krónikánk e minden legkisebb bírálat nélkül közlött kivonatos fordítása bírálati szempontból annyira használhatatlan, hogy annak krónikánk hitelessége kérdésében legkisebb nyomatékot sem tulajdoníthatunk.

E hosszasan szunnyadt kérdést 1847. febr. 15-dikén a magyar tudományos akadémia ülésében Kállay Ferencz elevenítette, ismét fel, figyelmeztetvén a történettudományi osztályt „A nemes székely nemzet constitutiói“ cím alatt még 1818-ban kijött gyűjteményre s az ebben kiadott régi székely pogány króniká-ra. „E székely krónika, — mond Kállay, — bár 1818-ban már kiadva,

előadó tudára sehol illendő figyelemre nem lön méltatva; hallgattak arról tudományos folyóirataink (ez állítás, mint láttuk, ily általánosságban éppen nem áll), holott az, mint belső tartalmánál s becse felől fogva drága kincse a magyar ősvilágnak, pogány szertartásainak s polgári rendezetének, megérdemelne egy újabb de correctebb kiadást, oly móddal, hogy azt egy magyar második Grimm Jakab vagy Lobeck Ágost felvilágosító tudós jegyzései kísérik.“ Kállay e krónika tartalmának ismertetése után indítványt is lépett fel a krónika eredetijének s forrásainak nyomozása iránt, melynek eredményéről az ezen ülésről szóló tudósításban olvashatjuk: „mivel előadó szolgálata ideje alatt többször hallotta, hogy a nemes Sándor család még mindig birtokában volna a régi irományoknak és magának a pogány időszi kehelynek is; az előadó indítványára határozat költ, miszerint e krónika forrásai, ha még fen volnának, hiteles másolatban megszereztesse, hogy azok segéd-mével a magyarok ősvallásáról részletesebb és hiteles ismeretekre tehesünk szert. — Tan lesz sikere ez újabb lépésének?*)“ — A reménylett sikerből azonban semmi sem lett. A magyar tud. akadémia kéziratárában tudomra a székely krónikának nem hogy eredetije vagy valamely forrása, de még csak közönséges másolata sincs.

A legközelebb mult tiz évben, — mely alatt minél dermesztőbb tetszhalálra volt kárhoztatva alkotmányos nemzeti életünk, annyival erősebben s buzgóbban működött a nemzeti szellem tudományos s különösen történelmi irodalmunk mezején, — krónikánk hitelességének kivívása ügyében, ha nem minden is, de sok, bizonyosan sokkal több lön tette, mint az előbbi majd nem 60 év alatt. Ez időszakban használták forrásul munkáikban több tudósaink; ez időszakra esik krónikánk legelső általános védelme, egész tartalmának pontonként való bírálati ismertetése.

Már 1852-ben forrásul használta e krónika néhány adatát Kővári László Erdély régiségei című érdekes műve több helyén. Ugyanez évben használtam annak, mint hiteles forrásnak némely adatait én is „A hét magyar nemzetségről“ című értekezésemben, mely a magyar tud. Akadémia 1852. november 20-diki ülésében felolvastatott, s az Uj Magyar Múzeum azon évi XV-dik füzetében megjelent. E cikkemben krónikánk hitelessége, becse, sőt forrásai némely része, t. i. a székelyföldi keresztényiség első századaiból való görög irományok felől kimondott nézeteim az akad. ülésében Jerney János rendes tag részéről, ki a székely krónikát egyenesen koholmányoknak állította, ellenmondást, de csak pusztá ellenmondást, vontak magok után, melynek fontosságáról már csak azért sem lehet ítéletet hoznunk, mert ő bizonyosságait, melyekre e határozottan kimondott tagadását építhette, részletesen ki nem fejtette és soha közzé nem tette. Szándékozott ugyan Jerney „Magyar ősvilág történeti

*) Tudományos Gyűjtemény 1834. évf. III. köt. 122—124 l.

**) Felső-Magyarországi Múzeum 1836. évf. IV. köt. 164—181. l.

*) Magyar Akad. Értesítő 1847. 27—31. l.

tanulmányok" ezim alatt két kötetben tizenkét cikket kiadni, melyek legnagyobb része legfőképpen ellenem lett volna irányozva; e cikkek közt „A székely krónika megvizsgálása és a székelyek eredete" ezim alatt éppen ez ügyről is ígért értekezést; de miután e köteteknek 1853-ban csak előfizetési hirdetése jelent meg, magok az ígért értekezések pedig soha világot nem láttak, természetes hogy nekem az ő általam nem ismerhetett bizonyosságai megvitatásába s ellenvetései ezáfolásába becsátkoznom valamint ez ügyet illető előbbi dolgozatomban úgy jelen értekezésemben sem lehetett.

Gondosan felhasználta krónikánknak minden Csik-, Gyergyó- és Kászon székre vonatkozó adatát Benkő Károly „Csik-, Gyergyó és Kászon leírások" ezimű s Kolozsvártt 1853-ban megjelent derék munkájában, melyhez mellékelve a krónikánk latin szövegében találtató több görög szavak közül egy párt hasonmásban is közlött.

Krónikánk adatai nyomán adott Szilágyi Sándor Budvárról és a székely nemzeti áldozó pohárról két rövid cikkekét a Kubinyi Ágoston és Vahot Imre által szerkesztett „Magyar- és Erdélyország képekben" ezimű folyóirat 1854-diki 4-dik kötetében. Ő azonban a krónika hitelessége kérdésébe egy szóval sem becsátkozott; egyébiránt is közleményét a székely áldozó pohárról, — mely, mint a Kolozsvári Közlöny 1858-diki 39-dik számában olvashatni, jelenleg Maros-Vásárhelyt Sándor János kezéi között van, — csak Zsombori József fentebb említett értekezéséből merítette.

Röviden bár de alaposan szól krónikánk becséről kitünő régiségbuvárunk Ipolyi Árnold 1854-ben megjelent Magyar Mythológiája előszavában, hol a munkájában általa használt forrásokat röviden ismerteti. Ipolyi krónikánk terjedelmes munkát kívánó új kiadását ohajtva s röviden figyelmeztetve krónikánk adatainak több hiteles forrásaikkal való egyezésére, észrevételeit így zárja be: „E kevéssel is kűffőnk beese megalapítható, s mint ilyen egyike a legbeesesbeknek a régi pogány magyar áldozati isteni tisztelet s különösen az ő vallási papbírói kormányserkezetre nézve." Hogy ő krónikánk ezekre vonatkozó adatait említett munkájában gondosan használta és fejtegette, e nyilatkozata után magában érthető.

Ugyanecsk ez évben 1854-ben keletkezett az a tudományos vita, mely krónikánk tartalmának bírálati vizsgálatát s legelső általános védelmét vonta maga után.

Alkalmat szolgáltatót erre gróf Kemény Józsefnek „Mikó-Ujvár emléke" ezim alatt az Uj Magyar Muzeum 1854-diki I. és II. füzetében megjeient értekezése. Ebben a tudós szerző elismeri ugyan, hogy Mikó-Ujvár eredetét nem lehet a XVII-dik száz elejére helyezni, mikor azt Mikó Ferencz romjaiból csak újra építette, s e vár eredetét székelyeink legrégebb idejére helyezhetőnek véli, de a esiki székely krónikának e vár XIII-dik százbeli építőjére, a Magyarországból kibujdosott Mikó vitézre vonatkozó adatát önkénynt hallgatással mellőzte.

Ez adatra, — melyet a esik-szeredai régi Miklósvár léteztére sem Kövári, sem Benkő Károly, kik különben krónikánkat használták, nem említett, — én gróf Kemény Józsefet ugyanezen folyóirat mindjárt következő III-dik füzetében „A régi Mikóváraról" ezimű rövid cikkemben figyelmeztettem, s egyszersmind az általa hallgatással mellőzött és így bizonyosan hitelesnek el nem ismert székely krónika becsére nézve határozottan nyilatkoztam, kimondván, hogy „e krónikát mind addig, míg annak valódi igazságáról magából a tartalomból merített meggyőződéssem ezáfolhatatlan ellenokkal le nem lesz rontva, bátor vagyok mint hiteles és őstörténetlinkre nézve igen beeses, bár másod kézbeli forrást használni, mint előttem Kállay, Nagy Gábor, Kövári s legújabbban Benkő Károly tették."

Meg voltam győződve, hogy a nagy tudományú gróf felszólalásomat figyelem sőt válasz nélkül nem hagyhatja; hittem hogy a székely krónika hitelességének kérdésében nyilatkozni fog. Ez esetben ha tisztelt ellenfelem a krónika koholtságát döntő okokkal bebizonyíthatja, kész voltam eddigi meggyőződésemről lemondva az igazságot valódi nyereségemül bevallani; ellenkező esetben a kérdés megvitatására már évek óta fordított tanulmányom és előkészületeim eredményét a tudományos világgal közleni.

Várakozásomban nem esalatoztam. Egy pár hónap mulva gr. Kemény József cikke „Az állítólagos 1533-beli székely krónikáról" ugyanez az említett folyóirat V-dik füzetében ellenem megjelent. Előre becsátván ebben a tudós szerző, hogy az előtte már 1817 óta ismeretes krónikára hivatkozni szantszándékosan nem akart, ennek indoklására összeállítja, bár néhol tetemes hézagokkal, e krónika vitás ügyének 1796-tól fogva való folyamat, melyből magából csak ugyan senki sem egy sem más részre teljesen alapos meggyőződést nem meríthet; kimondja, hogy „korlátlan vak hitelt ezen krónikának nem adhat" (mit szerintem semmi emberi szerkesztményre nézve senki józanon nem is követelhet); kimondja „bár senkit sérteni nem akarva" legkissebb tényleges bizonyossággal sem támogatott gyanuját krónikánk koholt volta felől s ítéletét ez ügyben így adja elő: „e tárgy iránti őszinte saját nézetem és meggyőződéssem az, hogy mind addig, míg ezen krónikának eredeti 1533-beli példánya vagy bárminő hiteles másolata elé nem mutatattik, annak feltétel nélküli korlátlan hitelességéhez gyanu férhet. Ha még is annak teljes hitelességet kívánunk tulajdonítani, akkor kötelességünk annak egyes szembeütnő, meglepő és mások által kételkedésbe vont tartalmait és tartalmainak historiai valóságát más régi kűffőkből bebizonyítani." Ez után az igazolás e még nagyon is hiányos munkájára, krónikánknak az orosz Nestorral, a byzanti, orosz, lengyel s más hiteles egykorú írőkkel való egybe vetésére személyesen is felszólít, azzal a hozzátétellel, hogy akkor fogom majd átlátni, „minő bajos az állítólag 1533-beli székely krónikának mindenütt korlátlan hitelt adni", mit melleleg megjegyezve betű szerinti érte-

lemben valamint akkor nem kívánhattam, úgy most is éppen nem kívánok.

E felszólításnak teljességem szerint lehető leg-sikeresebben megfelelni multhatatlan kötelességem-nek ismertem, s az alig 20 lapra terjedő króniká-nak majd nem négy annyi terjedelmű részletes vé-delmét még azon 1854-diki évben az Uj Magyar Muzeum X. XI. XII-dik füzeteiben közzé tettem. Csak tisztelt hallgatóim türelmével élnek vissza, ha e védelem tartalmát, — melyet az ez ügy iránt érdeklélő közönség az idézett folyóiratból minden perczen vizsgálata és bírálata tárgyává tehetett és tehet, — részletesebben akarnám ismer-tetni. Elégnek tarthatom csak megemlíteni, hogy miután a krónikánk kül vagy alaki hitelességére nézve előadott minden ellenvetést egyenként meg-vizsgáltam és czáfoltam, miután a koholtság csak pusztán emlegetett, de soha senki által adatokkal nem bizonyíthatott gyanúját eloszlattam, sőt éppen magából a krónikánk szövegében itt ott előjövő s több helyt helyesen magyarázható görög szavak-ból, krónikánk szövegének szakadozottságából, mit a régibb példány rongyolt darabjainak az ügyetlen másolók által nem kellő helyökre alkalmazásából eredtnek kimutattam, az ősrégi nevek leírás módjából, a Sándor család nemzedékrendére e króniká-ban található igen is hézagosságot bizonyí-tottam, hogy krónikánkat 1796-ban vagy 1695-ben a Sándor család érdekében koholtnak teljességgel nem lehet tartanunk, annak egész tartalmát pont-ról pontra bírálván, s itt ott feltűnő botlásait éppen a szerkesztők előtt feküdt de általok kellően nem értett vagy éppen félre értett forrásokból származottaknak kijelölve, minden általam ismert bel és külföldi forrásokkal lehető leglelkiismeretesebben összevettem, s így azokból annak mások által eddig vizsgálat alá nem vont számos pontjait is igazolni törekedtem. Feladatomban e valóban nem könnyű s csak több évi gondos tanulmányozás után sikerülhetett megoldása után ítéletemet végre ekként fejeztem ki: „Ezek után hosszadalmas, de kimerítőnek magam által sem ismerhető vizsgálatom eredményeül úgy hiszem nem alaptalanul nyilvánítha-tom meggyőződésemet, hogy ha bár e krónika minden pontját csekély erőm s nem elegendő se-gédeszközök mellett bírálattal teljesen nem igazoltam, részben nem is igazollhattam; ha bár nem igényelhetem is, hogy nézeteim-, véleményeim- s ítéleteimbe néhol tévedések nem csúztak, melyek megigazítását a tudomány érdekében szívesen ké-rem és fogadom: de annyit még az eredetiben vagy a hiteles másolat elő nem kerülése esetére is be-bizonyítva hihetek, hogy e krónikát koholmánynak tartva lenézőleg mellőzni nincs okunk, valamint más részről annak különben nagy részint becses adatait sem lehet, mint eddig többben tették, kellő bírálat nélkül használni. Méltán ohajtható tehát, hogy e bár másod kézbeli de még így is igen be-cses őstörténeti forrásunk, — ha tartalmának álta-lam bebizonyítani meglátszott hitele a népaláni újabb ellenvetésekkel megdönthető nem leend, — több

mint félszázéves homályából kiemelve a tudomány mai igényeinek megfelelő kiadásban juthasson a közönség kezébe.“

Hogy gróf Kemény József e munkám után előbbi vélekedését megváltoztatta, nem csak hallgatásából következtethetem, a mennyiben többé előbbi tagadása s kételkedése védelmére egy szót sem emelt, hanem Wass József akkor kolozsvári tanár-nak, ki ez időben a gróffal igen bizodalmas vi-szonyban állt, hozzám 1855. febr. 23-ról intézett leveléből is bizvást állíthatom. Ebben ez ügyre vo-natkozva következő szavak állanak: „Az Uj Ma-gyar Muzeum decemberi (1854-diki) füzetét vala-hára még is kaphattam. — A füzet vételével legott neki estem a székely krónikának, s azt figyelem-mel végig olvasván, ezzel eresztém asztalomra: Jo triumphe! Tehát ismét egygyel több kritikai tör-ténelmi emlékünknél van! Annak idején kedves tüne-mény lesz a fáradhatatlan Toldy Analectáiban, főleg azért, mert, a derék székely faj őstörténelmét bor-ritá eddigelé legvastagabb homály. Én ügybarátim-mal rajta leszek, hogy az eredeti vagy vég esetben az 1695-diki és 1796-diki másolatok napfényre de-rittessenek. Udvarhely és Maros-Vásárhely lesznek törekvéseim célpontjai. De e tárgyról alább bő-vebben. — A székely krónikára vonatkozólag még azt jegyzem ide, hogy én kétszer voltam Gerenden gróf Kemény Józsefnél, október végén és febr. elején. Első ott létem körrajza (Két napom Geren-den oct. 29. 30. 1854.) a Muzeum folyó évi febru-ári füzetében jelen meg. Ekkor még a t. gróf ke-ményen kardoskodott a székely krónika hitelessége ellen, nyíltan kikelvén, miszerint ő a kérdések krónikának összeaggtatóját név szerint is megközelítő-leg kijelölendi. De már februári találkozásunkkor a vitára nézve igen lehangozt állapotban lelém. Örömet nyilvánítá ekkor előttem a felett, hogy a székely krónika hitelessége oly alapos készütséggel, oly sokoldalúlag megvitatta s annyira diadal-masan kivivatott, miszerint neki, — kinek csupán egyszerűen oda vetett tagadása nyújtott e vitára alkalmat, — csak örülnie lehet, hogy az 1533-diki székely krónika kérdése ezennel bevégeztet dolo-g lön. Nem is késik szíves köszönetet mondani azon nemes buzgalomért, melylyel Kegyed a fontos ügyet felkarolta s végre hajtotta. Ennyi szellemi jutalmul a valóban herculei fáradalomért elég. Tehát ismét Jo triumphe! Nyert a tudomány!“

Ugy hiszem az ügy felvilágosítása érdekében minden alszerénykedés nélkül bátran idézhettem e sorokat, mint a melyek nem csak írójok irántami szíves jó indulatának tanúi, hanem az általam csak érdemeiben ismert, de mindig, még tudományos vitánk folyamában is igazán őszintén tisztelt nemes gróf valódi nemes gondolkodásának s igazságsze-retetének legvilágosabb bizonyosságai.

Bírálati dolgozatokra irodalmunkban néhány évig semmi ellenmondás nem következett. A székely krónika eddig oly kétesen állott ügye nem csak hallgatóságos megegyezés, hanem e króniká-nak mint hitelesül elismert forrásnak az eddiginél

bővebb és alaposabb felhasználása s illetőleg világozása és igazolása által mind inkább kivivottnak tűnt föl.

Különösen kiemelve említhetem e tekintetben Balássy Ferencz „Székely tanulmányok“ czim alatt az Uj Magyar Muzem 1856—1860. évfolyamaiban megjelent cikkeit, melyeket valamint általában a székely nemzet régi történeteire, törvényeire, erkölcesire és szokásaira, úgy különösen krónikánk több ezeket illető pontjainak felvilágosítására nézve valódi nyereségnek mondhatni.

Hasonló elismeréssel kell szólanom Kerékgyártó Árpád Pesten 1859-ben megjelent beces munkájáról, „Magyarország mivelődésének történetéről“, melynek eddig csak első kötetét, a vezérek korát, vette az e nagyszerű vállalatot méltó pártolásban nem részesítő közönség. E munkában krónikánk adatai hitelesekül vannak fogadva s az illető helyekre gondosan beíratva.

Említenem kell még Dózsa Dánielnek még 1856-ban írt rövid de nyomatékos értekezését a székely tribusok, nemek és ágak helyes értelmezéséről, melyet Kolozsvárt 1858-ban megjelent Zandirhám czimű hőskölteménye előszavában tett közzé, s melylyel krónikánk ezekre vonatkozó helyeire, melyek eddig ily részletesen megvitatta nem voltak, nevezetes világot derített.

Krónikánk hitelességét általam „erős okokkal“ és „diadalmasan bebizonyítottam“ itéli és vallja hazánk egyik legtekintélyesebb történetírója Horváth Mihály is, ki „Magyarország történelme“ újjonnan átdolgozott második kiadásában, mely Pesten 1860-ban jelent meg, krónikánk illető helyeit gondosan felhasználván tekintélyök emelését ez által tetemesen előmozdította.

Nem lehet azonban tagadnom, hogy bár kevesen de csak ugyan találkoztak tudósaink közt, kik a székely krónika többek által nyíltan elismert hitelessége ellen a legújabb időben is küzdöttek, s azt mint gyantist hitelre méltatlannak vagy mint koholmányt egészen elvetendőnek tartották és hirdették. Tudom, hogy egy tudós férfiú, ki munkáiról irodalmunkban még név szerint nem ismeretes, mindjárt a székely krónika általam írt védelme megjelenése után, több ideig a legkitartóbb szorgalommal buvárkodott a pesti köz könyvtárakban, egyenesen abból a kitézőt ezéblől, hogy e krónikának a mult száz végén történt koholtát bebizonyítsa; tudom továbbá, hogy a magyar tud. Akadémia több tekintélyes, érdemes és méltán tisztelt tagja a székely krónikának mint hiteles forrásnak csak egyszerű megemlítését is kedvetlenül hallja, s némi szánakozó lenézéssel fogadja: de miután ama tudósunk hosszas buvárlatainak eredménye maig sem látott világot, emezek ellenszenvének tudományos alapokait pedig, minthogy soha fel nem fejtették, nem ismerhetem, név szerint csak két, valóban nagy tudományú és méltán tekintélyes tudósunk ellenvetéseiről szólhatok, kik a legújabb korban krónikánk hitele ellen irodalmunkban tudomra egyedül léptek fel.

E két férfiú a régi magyar jogtörténet oly nagy érdemű ősz buvára s tekintélyes megalapítója idősb Bartal György, és ma élő történetíróink bizonyosan legmunkásabbja és legérdemesebbje Szalay László.

Bartal György „A magyar vérszerződés és a esiki székely krónika“ czimű értekezésében*), nem támadja ugyan meg általában krónikánk hitelességét; e fő és lényeges kérdés vitatásába, mely cikkénél sokkal terjedelmesebb dolgozatot kívánna, nem ereszkedik: midőn azonban krónikánk néhány pontját részint koholtnak részint bírálat után meg nem állhatóknak igyekszik kimutatni, törekvése ez általa igen is kevésre becsült forrásunk eddigi hitelének megingatására s megsemmisítésére van irányozva.

Ő ez értekezését nem is általam 1854-ben a székely krónika védelmére közzé tett dolgozatom czáfolására írta, — melyet négy éven át csak „tudományos elmefuttatásnak“ képzelve komoly vitára érdemesnek sem tartott s hallgatással mellőzött, — hanem az 1858-dik évi Buda-Pesti szemlében Büdinger munkája ellen írt bírálati cikkem némely szavaira következett indignációjában írta s tette közzé, mely szavaimban én a magyar vérszerződés valóságának bizonyítása közben a székely krónikára is mint forrásra hivatkoztam s ennek hitelességét hazai történettudományunk által bebizonyítottam állítottam.

Éz által nagyon meglepetve ily nyilatkozattal tör pälczát tisztelt tudósunk említett bírálati munkálkodásom felett: „Nem ugyan a krónikát, hanem az ennek hitelessége védelmére írt saját munkáját ismételve olvastam, sőt nem csak azt, hanem önmagának is az idei „Jelenkor“-ban megjelent beces életrajzában megérintett kedvencz alapelveit, ne hogy a legnagyobb figyelemnek, melyet egy magyar igénytelen történetbuvártól várni lehet, bármely szabálya ellen is vétsek, újra meg újra átolvastam. Mily szép találekony ész! gondolám magamban az első olvasáskor, mily terjedt tudomány! mind ezekhez mennyi dialektikai finom ügyesség! Mit, gondolám magamban, mit teremhetett volna mindent ily gazdag tehetséggel a magyar literatura nagyobb dicsőségére azon idő alatt, mig ezen magának önkényt tett feladattal foglalkodott, hogy egy már első tekintettel is némely tudományos egyének által furcsának, mások által egyenesen koholmánynak nevezett krónika hitelessége védelmében tegyen ki magáért, még pedig minden áron. E remek szövényt tehát én eleinte, mit tagadjam, csak az ilyféle tudományos elmefuttatások jelesb példái egyikének vettem, mulattam magamat kíváló elmességével; de elhültem egészen, midőn a Buda-Pesti Szemléből idézett fentebbi szavakat olvastam.“

Közlenem kellett tisztelt tudományos ellenfelem e nyilatkozatát, hogy láthassuk, mennyire nem dönthet krónikánk hitelének általános tagadása kér-

*) Uj Magyar Muzem 1859. évf. X. füz.

désében az ő más téren különben általam is tisztelt tekintélye, ki, mint maga mondja, ez értekezése megírásához nem magát a kérdéses krónikát, hanem csak általam írt védelmét olvasta s vette alapul. De megítélhetjük e nyilatkozatból egyszerűsmind azt is, mily egészen önkényes, mily teljesen bizonyítatlan feltevés, hogy ne mondjam elfogultsággal sőt előítélettel tör pálezzát tudós bírálóm nem annyira dolgozatom beese fölött, — melyre alkalmazott dicséröknek tetsző szavaiban, mellesleg említve, részemről csak ngyan nem igen lehet köszönet, — mint inkább fölöttem, tudni illik e védelem megírására általa irányadónak hitt indító okaim s így írói jellemem fölött. Csak ily saját felvételére alapított felfogása s meggyőződése nyomán nyilváníthatta a tudós szerző, hogy személyemben „a történetbuvárt s komoly ítész a krónika ügyvédétől legjobb hiszemmel s loyális kimélete tanúságául különbözteti meg“, mit nyíltan kimondva nem értelmezhetek másképen, mint hogy rólam azt hitte, hogy e krónika védelmét nem igaz meggyőződésből, hanem, mint fentebb olvastuk, csak azért irtam volna, „hogy tegyek ki magamért, még pedig minden áron.“ Az írók lelke mélyében vizsgáló s írói jellemében erkölesileg sújtó ily erős ítéletet, — melynek általam hasztalan keresett loyális kiméletessége által megvallom, magamat teljességgel nem érezhetem lekötelezve, — nézetem szerint csak tökéletesen meggyőző bizonyságok mellett lehetne s ekkor minden legkisebb kimélet nélkül kellene kimondani: az oly történetíró és buvár, ki ily indoktól vezéreltetve képes dolgozni s a tudományt, az igazat, saját hiúságáért nem irtózik feláldozni, csak ostorozásra, kiméltre ellenben éppen nem lehetvén érdemes. E büntetéssel azonban a legszigorubb bírónak is már csak azért is igen bajos volna engem sújtani; mert komolyan meggondolva magát ngyan ki hihetné el, hogy az kinek egyéb czélja nines, mint hogy tudományával minden áron ki akarjon tenni magáért, erre az általam felvállalt munkánál sokkal háládatosabb mezőt ne keressen és ne találjon, hol csak helyben hagyó elismerésre s a közönség tapsaira számíthat, míg nekem ez akkor igen is kétesen állt s ellenzett hitelű krónika védelmében nem csak komoly tudományos ellenvetésekre, de még inkább régi ellenszenvre, elfogultságra, előítéletre, sőt, mint a példa bizonyította, írói jellemem gyanusítására is lehetett és kellett számítanom.

Nines és nem lehet jogom dolgozatom becséről bárkitől is kedvező ítéletet követelni, s ellenkező esetben magamat legkevesebb is sértve érzeni, de hogy bárki írói munkásságom ily nem tiszta indokával vádoljon, — miután arra összes eddigi dolgozataimból, melyek a világ előtt tárva állanak, egyetlen bizonyságot sem hozhat fel, — hogy feletem pálezzát lehessen törni azért, hogy az igazságot, meggyőződésem ellenére, az írói disszőség keresésének csak egy pillanatig is képes lehettem volna feláldozni, ez ellen nyíltan, határozottan tiltakozni nem csak jogom van, de erkölesi kötelességem is.

Bartal krónikánkban leginkább az Árpád által a székelyeknek adott alaptörvény hat pontjának némelelyikét s azoknak a görög szavaknak értelmét támadja meg, melyeket én abban „vitzisztelőnek“ és „vizimádónak“ magyaráztam. Ez utóbbi ellenvetés oly esekély, hogy ha tisztán be lenne is bizonyítva, hogy én e romlott leírású görög szavakat hibásan értelmeztem, még akkor sem lehetne nyomatéka a krónika állítólagos koholtságának bizonyítására. Megjegyzem azonban, hogy Bartal nézetét, mely szerint a magyar ősvallásban vitziszteletről, miután arról se a névtelen jegyző se régi krónikáink nem emlékeznek, szó sem lehetne, teljességgel nem oszthatom. Theophylactus Simocatta VII-dik százbeli byzanti író ngyan is, ki őseink vallásának ismeretére egyik legrégebb forrásunkul szolgál, ezt írja: „a turkok igen helytelenül tisztelik a tüzet, a levegőt és vizet, a földnek éneket zengnek, de csak azt imádják és tartják istennek, ki ezt a világot teremtette.“¹⁾ Mint ez idézetből látjuk, nem elég gondosan olvasta meg Bartal Theophylactus e helyét, midőn azt írja, hogy „mi magyarok Theophylactus után pogány eleink nevében mind eddig a tüzet, a napot imádjuk“²⁾. De egyébiránt is azok után, miket a vitzisztelet nemzetünkönél divatoztának nyomaiul Ipolyi Arnold egybeállított³⁾, s miket erre nézve a régi scythákról s a mai finn népekről Csengerynél olvashattunk⁴⁾, a székely krónika vitziszteletre vonatkozó szavait Bartallal együtt megvetni és bihetetleneknek tartani legkisebb alapos okunk sem lehet.

Fontosabbnak mutatkozik az az ellenvetés, melyet Bartal a krónikánkban közlött székely alaptörvény egyes pontjai ellen tesz. Különösen kikel az első pont ellen, melyben ez áll: „egyedül Árpád férfi ágát illesse a főhatalom Magyarországon,“ s e pontot az 1687-diki magyar törvény III-diki czikke után, mely a királyi hatalomnak egyedül a fiakat illetését szentesítette „a legügyetlenebb kéz által faragott koholmánynak“ állítja⁵⁾. Bartal ez ítéletét csak akkor lehetne döntőnek elismerni, ha ki lehetne mutatni, hogy a krónikánk szerint Árpád által a székelyeknek adott alaptörvényben a főhatalomnak Árpád fiágából (ex stirpe virili) származandó utódaira való szorítása a létezett viszonyok közt lehetetlenség, képtelenség volt volna, ha be lehetne bizonyítani, hogy az Árpádnak választásakor átadott fővezéri hatalom a leányágra is ki lett volna terjesztve; mire tudtomra legkisebb adat sem található, mi egy teljesen katonai szerkezetű, harczias nemzetnél alig gondolható, s a mit a történelem mind

1) *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Theophylactus Simocatta VII. 8. fejelet. bonni kiad. 286. l.*

2) *Bartal György nyílt levele Pauler Tivadárhoz (Pótlékok a jogtörténeti commentárokhoz). Uj Magyar Muzéum 1858. I. költ. 126. l.*

3) *Ipolyi Arnold, Magyar Mythologia 200—209. l.*

4) *Csengery, Az altaji népek ősvallása 11—13. l.*

5) *Uj Magyar Muzéum 1859. I. költ. 417. l.*

addig, míg az Árpádra ruházott főhatalom eredeti jogkörében, t. i. Szent István királyságáig fenállt, teljességgel nem igazol, a mennyiben addig vezérek mindig Árpád fiágából voltak választva. Mind addig, míg ezek alapos okokkal be nem lesznek bizonyítva, én részemről csak azért, mert e névtelen jegyző által fentartott magyar vérszerződés első pontjában csupán Árpád véréről van szó, nem lehetek meggyőződve, hogy a később alkotott s egyenesen csak a székelyekre vonatkozó alaptörvények első pontjában az „ex stirpe virili“ szavakat, — melyek ellen Bartalnak oly erős kifogása van, — az 1687-diki törvény után koholtaknak kelljen tartanunk.

Összeveti ez után Bartal a székely alaptörvény szavait a névtelen jegyzőnél olvasható magyar vérszerződés szavaival, s míg az utóbbiakat betű szerinti értelmükben teljesen igazaknak vallja, amazokat koholtaknak hirdeti, s tudományos paradoxonnak bélyegzi azt az állítást, hogy „a székely alaptörvények öt első pontja, ha szavakban nem is, de értelemlre nézve a névtelen jegyző vérszerződési öt pontjával teljesen megegyez.“

Ez állításom visszavonására megvallom Bartal ellenvetései által nem érezhetem magamat kényszerítve, s a két külön szerződés egymásnak megfelelő öt pontjában csak annyi eltérést látok, mennyit a magyar állami alaptörvény pontjainak a székely nemzetnél tetteleg fenállott s Árpád által elrögtetni nem is szándékolhatott polgári és hadi szerkezethez s kormányformához való alkalmaztatása igen is természetesen megkívánhatott.

De legkeményebben kel ki Bartal a székely alaptörvény hatodik pontja ellen, mely így szól: „A ki a főrabonban áldozatára meg nem jelenik, ketté vágassék.“ Mi okból tarthatta tisztelt jogtudósunk e pontot helytelennek, hihetetlennek, koholtaknak, mi okból mondhatja e pontot a névtelen jegyző vérszerződési öt pontjával „egészen ellenkezőnek“ nem bírom átlátni. Nem gondolhatom, hogy lehetetlenségnek tartaná, hogy a székely nemzetnek, miután Árpádot az összes hon fejének elismerte s magyar véreivel egyesült, saját nemzeti gyűlései, melyek a főrabonban vallásos áldozati szertartásaival jártak, továbbra is fennmaradtak volna; miután tisztelt tudományos ellenfelem sokkal régebben tudja mint én, hogy a székely nemzeti gyűlések Árpád után annyi százéven át királyaink korában is divatoztak. Vagy talán a székely főrabonbánnak saját nemzete felett gyakorolt büntető hatóságát tartja Árpád fővezéri méltóságával egyeztetetlenségnek, s attól tart hogy ha a kérdéses pont igazságát megengednők, azt kellene belőle következtetnünk, hogy a főrabonban, mint tölem némi gúnnyal kérdezi, Árpádnál a vezérnél fentebb állott?“ Alaptalannak merném ez aggodalmat mondani; mert Árpád az összes nemzetnek s így az őseinkkel önkényt egyesült székelységnek is fővezére lehetett, a nélkül hogy a székelyek főrabonbánnak minden hatalmát személyében egyesítnie s az ő székely törvényt el kellett volna törölnie.

De nem is törölhette ő el e törvényt, mint a mely magánál a magyar nemzetnél is, krónikáink tanúsága szerint a vezérek korában teljes erejében fen állott. A magyar ős jog történetének érdemdús buvára nem csak ismeri, de teljes érdemök szerint becsüli Kézai s többi krónikáink éppen azon adatait, melyek szerint a pogány magyaroknál Gyeics vezér idejéig azt, a ki a hírnök hadba hívására „Isten és a magyar nép nevében“ felszólíttatva „a község tanácsát és parancsát meghallani“ helyes ok nélkül meg nem jelent, „a scythiai törvény karddal hasítottá ketté.“ S vajon hasonlíthat-e törvény törvényhez inkább, mint a székely alaptörvény Bartal által oly hihetetlennek, koholtaknak hirdetett e hatodik pontja a pogány magyarok ez úgy nevezett scythiai, tehát még a vérszerződés előtt is fenállott törvényéhez? Hogy a végrehajtást a magyaroknál a magyar, a székelyeknél a főrabonbánnok által összehívott székely nemzetgyűlés rendelte meg, ez igen természetes s a törvény értelmén sem mit sem változtat.

Ezek után, ha annyit elismerhetnék is, hogy Bartal ellenem teljes indignációval intézett támadását megérdemeltem azért, mert a Buda-Pesti Szemlében általam közölt „magyar vezérek kora“ első cikkében a magyar vérszerződésről írva annak a névtelen jegyző által adott öt pontja után hatodikul ezt merésztem flüggeszteni, (mi ha a névtelen jegyzőnél nincs is megírva, még azért igaz törvény, még pedig alaptörvény lehetett): „hogy a ki a nemzeti gyűlésekre, — melyek egyszersmind vallásos szertartásokkal és ünnepeles áldomásokkal valának összekötve, — vagy a hírnök hadba szólítására a táborban meg nem jelenik, s elmaradásának okát nem adhatja, ketté hasítottassék vagy szolgaságra faszítottassék“: de már azt hogy e pontot, mint Bartal mondja, egészen a magam kedve szerint alkottam volna, igaz lélekkel el nem ismerhetem. Mert én azt krónikáink s a székely krónika idézett szavai alapján adtam; azt pedig nem láthatom át, miért ne volna szabad bárkinek, s így nekem is, nem csak a névtelen jegyzőből, kit én bár minden szavára mint mesteremére nem esküszöm is, bizonyosan nem becsülök kevesebbre mint tisztelt ellenfelem, hanem bármely más meggyőződésem szerint hitelesnek ismert forrásból is tanulnom, s a mit ezekből tanultam felhasználnom?

Ha a mit ily forrásokból tanulni hittem, nem helyesen használtam nem ügyesen alkalmaztam volna is, — mit a magyar vezérek korának általam terjedelmesebben s bírálati jegyzetekkel kiadandó újabb átdolgozásában még valaha helyre hozhatni reményelek, — e hibáért csak engem kellene bármily élesen megróvni: de hogy e Bartal szerint oly nagy bűnömért miért kelljen az ártatlan székely krónikának lakolni, miért kelljen a székely alaptörvény említett hatodik pontját „méltatlan koholmány“ bélyegezni, meg nem foghatom.

Igaz hogy Bartal, bár velem „a lehetséges legnagyobb kimérettel akarva bántani“ e toldalékra nézve már csak ugyan lehetetlennek mondja elhall-

gati ellenem, „hogy minek utánna mind azon büntettek, melyek az inént önmaga által alkotott cikkben összehordva vannak (így), és ha még ezen kívül más ilyeket tud, (csak e kettő is igen egyre megy), még azok is a fejedelemlere egy általában nem alkalmazhatók, (ezt én sem mondtam soha), a nemzet és fejedelem közti viszonyokhoz semmi kigondolhatóképen nem tartozók: így önmaga mutatta ki legvilágosabban, hogy a méltatlan koholmánynak hatodik pontja, akármiképp szerkesztessék, a nemzet és fejedelem között tett örökös szerződésnek általa is ünnepélyesen bevallott öt pontjához nem toldathatik, s ott nem csak nem áll a maga helyén, onnan rikoltva ri ki: azonban ha e dönteni akaró ítéletnek bátran szemébe nézve vizsgálat alá veszem, reményem nem lesz lehetetlen megdöntenem.

Ha a magyar vérszerződés reánk szállott szerkezetének szavaiban, minden a mi a fejedelemlere nem alkalmazható, a mi a nemzet és fejedelem közötti viszonyokhoz nem tartozik, igazán méltatlan koholmány volna; akkor a névtelen jegyzőt méltatlan koholónak kellene tartanunk, — mi ellen én bizonyosan tiltakoznám —: mert az általa közölt második pont e szavai: „hogy a mit köz erővel szerezhettek, abban mindenki részestüljön“ sem a fejedelemlere nem alkalmazhatók, sem a nemzet és fejedelem közti viszonyokhoz nem tartoznak. Ha pedig e nézetem hibás, ha e szerintem tisztán a magán birtokjog megállapítására hozott törvény csak ugyan a nemzet és fejedelem közti viszonyokhoz tartozik: akkor azt hiszem, bizonyosan mindenki megengedheti, hogy a kérdéses hatodik pont, mely a nemzet közgyűléséről s az arra meg nem jelenő honfi büntetéséről szól, éppen úgy sőt talán inkább oda tartozik s onnan amannál semmivel sem ri ki rikoltóbban. Ha amaz hazánk közjogának egyik alaptörvénye volt és lehetett, éppen úgy lehetett emez is; ha alaptörvényül amaz a névtelen jegyzőnél megállhat, éppen úgy megállhat a székely krónikában emez is.

Miután Bartalnak krónikánk némely pontjai koholtságának bizonyítására felhozott erősségeire megfelelttem, nem lehet még érintetlen hagynom, mennyiben ez által is krónikánk hitelének alá súlyosítására törekedett, azt az igazán mesteri fogást, melylyel engem, kit idézett cikkében folyvást a székely krónika ügyvédének czimez, irányomban kimondott minden lehetséges legnagyobb kimélete mellett is, e krónika hitelessége mellett nyíltan kimondott meggyőződésemet megtagadójának, s azt „a legedzettebb legfortélyosabb bajnokhoz illő fordulattal titkon elhagyónak“ akar a világ előtt bémutatni.

E vádat, mely szerencsémre oly igen sokat mond, hogy azoknak, kik kérdéses cikkeimet figyelemmel olvasták, bátran merem hinni kilenzvenkilenz század része csak kétkedő mosolylyal fogadhatta, tisztelt ellenfelem csak a sorok közül, csak abból olvashatta és olvasta fejemre, a mit nem irtam, a mit szerinte nekem a székely krónika védelme után a magyar vezérek koráról évek mulva

irt cikkeimben újra meg újra le kellett volna írnom, hogy ő engem e krónika ha nem is jó hírszemű védőjének is, — mert ebben, mint szavaiból látszik, mindig kételkedett, — de legalább a krónika érdekében hiven, kitartóan szolgáló ügyvédnek továbbra is elismerhessen.

Ha én a Buda-Pesti Szemlében 1858-ban, tehát a székely krónika védelme után négy év mulva, Árpád koráról irt cikkemben a hét magyar nemzetség közt, mielőtt hazánkba léptek, Árpád fővezérré választásakor Etelközben kötött vérszerződés pontjait a névtelen jegyző, erre nézve egyetlen forrásunk, szavaival adom: ez tisztelt bírálónak annyit jelent, hogy én egy másik külön szerződés, t. i. az Árpád által hazánkba lépte után a vele önkényt csatlakozó székelyekkel kötött székely alapszerződés hitelességét megtagadtam, és így a székely krónika ügyvédségéről nyíltan lemondtam; mitől pedig semmi megtámadás, gyanúsítás és gúny vissza nem riaszthat, hanem egyedül az ellenem dönthetetlen okokkal bebizonyított igazság bírhat visszalépésre. Ha említett cikkemben, melyben a magyar nemzet e kori történeteit a nagyobb olvasó közönség számára, tudományos idézetek halmazával s hosszas bírálati jegyzetekkel terhelni lehetőleg nem akarva, szemlei cikk feladatához képest minél kevesebbé nehezkés modorban kívántam előadni, a székelyek Árpáddal csatlakozását, mint mellékes körülményt csak röviden említettem, s a székely alaptörvények egyenkénti fejtegetésébe nem bocsátkozva mindent, mit ezekre nézve az előtt négy évvel irt bírálati értekezésemben elmondtam, ismét hosszadalmasan le nem irtam és ki nem nyomattam, — mit az olvasó közönség bizonyosan nem köszönt volna meg —: bíráltóm vélekedése szerint a székely krónika ügyét titkon eserben hagytam. Megfordítva ha 1854-ben a székely krónika védelmében a pusztaszeri gyűlésről egy jegyzetemben alkalmilag csak annyit említettem, mennyi a tárgy felvilágosítására ezélemlőhöz képest szükségesnek tartottam; később négy év mulva pedig Árpád korának rajzolásában a névtelen jegyző erre vonatkozó néhány sorát szó szerint adtam, sőt e gyűlés felett tudós ellenfelemnek is tetsző ítéletet mondtam: akkor részéről oly erős vád alá esem, hogy 1854-ben a szeri gyűlés végzéseit abból a fortélyból hallgattam el, s ily simán csak azért mellőztem, mert ha ezt nem teszem, a székely krónikai szerződés ismert hatodik pontját nyilvánosság koholmányának kellett volna elismernem. Mire röviden csak azt felelem, hogy ismertem én a pusztaszeri gyűlésről szóló rövid tudósítást 1853. előtt is, s ha azt e kérdéses pont hitelét megdöntőnek láttam volna, azért a székely krónika bírálatában e krónika szerkesztőit mint más botlásaikért nyíltan megróvni nem mulasztottam volna el: de miután a névtelen jegyző e tudósítását a székely alaptörvényekkel akarhányszor összeolvastva éppen úgy nem találom ezekkel mint a magyar vérszerződés pontjaival ellenkezőnek, azt sem akkor nem tehettem, sem most nem tehetem. Ha a székely krónika védelmében az

Árpád előtti korra szóló adatokat fejtegetve, — ezt kérem jól megjegyeztetni, — az Árpád előtti főrabbanok felségi jogait fejtegettem, ellenben Árpád korában és az után többé e felségi jogokat sem a székely krónikában nem látom, sem annak védelmében s évek múlva megjelent czikkeimben nem hirdetem: ez által a veséket is vizsgáló bírálóm lelkében, mint mondja, „méltán“ azt a gyanút költöm fel, hogy „magamat a történetbuvár szoros kötelességétől mentnek tartva (ily privilegiumot, mind a mellett is, hogy bírálóm a kedvem szerinti alaptörvény-alkotás privilegiumát nekem megengedi, se nem kívánok, se használni nem szoktam) Talleyrand Perigorddal együtt a szavakat engondolatom palástolására használjam, s még ez ünnepélyes bevallásom alatt is (már t. i. hogy a magyar vezérek korában a magyar vérszerződés öt pontját a névtelen jegyző szavaival adtam), nem a régiebb rabbanói felség rejtezik-e?“

Ily kákán csomót kereső eljárás ellenében, — melyben az emlegetett „lehetséges legnagyobb kímélés“ melyet se nem kértem, se nem érdemeltem, mintha csak a „gúny“ szó palástolására volna használva, — az elhallgatás, elsimitás, meggyőződésem titkos elhagyása, nyilvános megtagadása nem csekély vádjaitól hogyan óvhattam volna meg magamat, képzelnem sem tudom; ha csak előbbi czikkemben az utóbbiban évek múlva mondottakat, miket megvalloim még akkor előre magam sem tudhattam, mind be nem irtam, s megfordítva ebbe amabból mindent mit valaha már megirtam, újra nem közöltem volna. E vádak indokainak fejtegetésébe bocsátkozni önkényt nem akarva, s magamat e lenge ködként szétfoszló vádak ellen hosszasan mentetgetni feleslegesnek tartva, — elég nyíltan és tisztán szólni mellettem mind az, mit valaha e krónika ügyében irtam, — ez egyszerű nyilatkozatom után bátran elfogulatlan olvasóim sanyarú ítéletére merem bizonni a kérdés eldöntését: vajon az én irataimból kiolvashatóknak hitt e vádakkal pálcázat lehet-e törni nem hogy a székely krónika hitele, hanem az én e kérdésben megengedem hogy nem hibátlan de bizonyosan igaz meggyőződésem szerinti eljárásom felett is?

S ezzel Bartal ellenében krónikánk védelmét, melylyel saját igazolásom annyira összevág, hogy e két ügyet külön nem választhattam, befejezve, még csak azt a megjegyzést vagyok bátor e forrásunk hitele ellenzőinek figyelmökbe ajánlani, hogy annak, ki azt meg akarja dönteni, nem elég vagy más bár leghitelesebb történeti forrásunkat, például az oly méltán nagyra becsült névtelen jegyzőt tartani szemé előtt, hanem multhatatlanul gondosan tanulmányoznia kell magát az általa kevésre vagy semmire sem becsült székely krónikát is; nem elég egyikünk vagy másikunk e krónika bírálásában vagy használásában ejthetett hibáit ostorozni, hanem adatokkal kell e krónika koholtságát bizonyítani. Igaz, hogy ez munkát, még pedig nem könnyűt munkát kíván, hanem ha mi, kik e krónikát védjük, a munkától nem irtóztunk, azoknak,

kik komoly hitők és meggyőződésük szerint az ellenfélen, mint mi is magunkról hiszszük, az igazságért küzdenek, nem lehet magokat a krónika egész tartalmának bírálati megvitatásától, az ennek hitelessége mellett eddig felhozott erősségek megczafolásának kötelességétől általánosságban kimonodott kételkedés vagy tagadás által felmentettek tartaniok.

Mint láttuk Bartal György a székely krónikát egészben koholtnak nem vitatta, csak egyes pontjaira nézve támadta meg hitelességét s e támadását okokkal igyekezett támogatni. Sokkal tovább ment ennél Szalay László, ki a nélkül, hogy ítéletének csak legkisebb okát is adná, krónikánkat egy pár rövid sorban egész általánosságban „fonák gyártmány“-nak helyezgi.

Szalay „Magyarország története“ legközelebb megjelent második javított kiadásában, a mint a magyaroknak Etelkőzből a besenyők és bolgárok által szerinte 892-ben történt kiszorítását leírja, azt mondja, hogy ekkor „a havasok közt magokat megvédő székelyek kivételével a honn maradottak részben leölettek, részben a Prúth megé vonultak“ s e helyre egy jegyzetet tesz, melyben krónikánkra ily röviden mondja ki a halálos ítéletet: „A székelyek eredetét és őstörténetét jókora homály fedi, melyet az újabb időben még nevelt azon körülmény, hogy történetvizsgálóink a „esiki krónika“ névvel felruházott fonák gyártmányt némi szeszélyből hiteles iratnak akarják tartani. Pray és vele és utána többen csalódnak, midőn a székelyeket csak a XIII-dik százban költöztetik jelen lakhelyeikbe, de a székelyeknek Etelke hűnjaitól származtatása is csalódás“).

Senki sines, ki Szalaynak, hazánk történetírói s publicistái közt oly méltán ünnepeltek, érdemeit nálam szivesebben elismerné: de azért, úgy hiszem, ő maga sem fogja ez őszinte nyilatkozattal legkevesebb is összeütközőnek tartani, ha e pontra nézve vele meggyőződésem szerint egyet nem érthetve ítéletében meg nem nyughatom, s miután ez ítéletének alapokait közzé nem tette, e kérdést bármennyire becsült tekintélye, pusztán e tekintély által, eldöntöttnek el nem ismerhetem.

Igaz hogy ő nagyszerű történeti művében e kérdést egy rövid jegyzetben csak alkalmilag említve e helyt krónikánk hitelének alapos megvitatásába nem ereszkedhetett s ily kitérést mellőzhetőnek tarthatott: de éppen ezért nem is követelheti, hogy véleményét és ítéletét, — melynek támogatására a székely krónika napfényre jütte előtt megjelent munkákra, Pray Dissertatióira és Benkő Milkoviájára, s az újabb korból gróf kemény Józsefnek a Kurz Magazinjában (II. köt. 255. l.) közlött értekezésére s illetőleg említett tudósaink ez ügyben nyilvánított ítéletére hivatkozik, — elhatározónak, döntőnek fogadjuk el.

*) Szalay, Magyarország története. 2-dik kiadás I. köt. Pest. 1861. 9. l.

Pusztá állításra pusztá tagadással felelhetnek: de addig is, míg a székely krónika hitelét legnyitabban tagadó történettudósunk ítéletének alapokait megismerhetém, nem tartom mellözhetőnek véleményére s oly határozottan kimondott sujtó ítéletére, éppen azért mert igen tekintélyes férfiú mondotta ki, ellenészrevételeimet igen röviden megtenni.

Az az állítás, hogy a székelyek Árpád magyarjainak azon töredéke, mely az etelközi vereség alkalmával a mai székelyföldi havasok közzé menekült s ott magát megvédte, nem egyéb hypothesisnál, még pedig alaptalan hypothesisnál, melyet egyetlen hazai vagy külföldi forrással sem lehet igazolni. Jól tudom, hogy azt a hún-magyar rokonságot tagadó némely tudósok Biborbanszületett Konstantinnak az etelközi vereségről szóló néhány sorából akarják kiolvasni vagy is inkább kiokoskodni, de teljesen alaptalanul; mert az említett iróban, mind arról, a mit ők belőle ki akarnak erőltetni, egy szó sincs. Konstantin császár ugyan is csak ennyit mond: „midőn a turkok (magyarok) hadjáratra kimentek, a besenyők Szümeónnal (Simon bolgár fejedelemmel) a turkok ellen menének, családjaikat tökéletesen megsemmisíték, és az országuk őrzésére hátra hagyott turkokat csűfűl kiverék. S a turkok, a mint megtértek, országukat ily pusztának és feldultnak találván, megtelepedének azon földön, melyen mai napig lakoznak“*). E szavakból csűrte csavarta ki Engel a székelyek Szalay által is elfogadott és vallott eredetét, melynek gyarló lábón állását mintegy maga is érezve azt azzal a gyermekes szójáttékkal ügyekszik Engel támogatni s az együgyűek előtt hihetőbbé tenni, hogy a székely nemzeti név eredetileg szökely volt, mi szerinte szökevényt (fugitívust) jelentett volna**). Nem szükség, de nem is érdemes ez alaptalan szójáték ellen komoly harezot vivni, elégnek tartom csak ez egyszerű megjegyzést, vajon tapasztalta-e valaki, hogy a magyar nyelvben a rövid ö hang hosszú é-re változott s így képzelhető-e, hogy a szökely szó, — mely egyébiránt nyelvünkben Engel ábrándja előtt soha nem létezett, de a szök egygyökből helyesen nem is képződhetett, — székelylyé változhatott volna?

Hogy Konstantin császár idézett szavaiból, melyeken kívül az etelközi veresség részleteire nézve semmi más forrásunk nincs, mind azt mit Engel és Szalay állit, hogy t. i. ez alkalommal Árpád magyarjainak egy része Erdély keleti bércei közzé vonult, ott magát megvédte, s hogy ezek maradékai a mai székelyek, bárki is igaznak bizonyithassa, teljességgel nem vagyok képes belátni.

De szint oly kevéssé értem, hogyan lehessen ily gyenge hypothesis kedvéért, ily képzelt igazságért, minden legkisebb okadatolás nélkül meg-

tagadni s szó nélkül félre vetni különben hiteleskül ismert s maga Szalay által is folytonosan használt hazai krónikáink adatait, melyek a XI-ik századi névtelen jegyzőtől kezdve évek százain át a székelyeket kérdéses krónikánkkal együtt, egy szívvel lélekkel Ethele húnjai maradékának hirdetik*). Krónikáink e tekintetbeli hitelét, melyet a székelyek firől fira örökölt ősi hagyománya is támogat, bizony ily okoskodással, ily pusztá tagadással megsemmisíteni a legnagyobb tekintélyű tudósnak is sikeretlen törekvés.

A mit Szalay magára a székely krónika eredetére nézve mond, hogy t. i. az „fonák gyártmány“, oly ítélet, melynek igazolására, — miután a másképpen vélekedők és itélők okokkal léptek fel, — nem csak méltányos, de mulhatalanul szükséges is lett volna okokat, alapos okokat hozni fel; mert e nélkül nincs és nem lehet joga bármily érdemes, bármily tekintélyes írónak is szabadon gondolkozó s függetlenül itélni kívánó olvasóitól azt kívánni, hogy ítéletét helyesnek ismerjék és elfogadják.

Ha Szalay maga részéről azt hiszi, hogy „azon történetvizsgálóink, kik a székely krónikát hiteles iratnak akarják tartani“, (nem csak akarjuk, hanem valódi meggyőződésből, okokon alapuló meggyőződésből mind addig hitelesnek is tartjuk, míg alaposabb okokkal le nem leszünk győzve), ezt csak némi szeszélyből teszik: ez ellen, mint teljesen egyéni vélemény ellen, bármily bizonyítatlanul van is oda vetve, kifogást nem tesztek: de annyit biztosan hiszek, hogy a ki több történetvizsgálóink ez ügyben közzé tett dolgozatait higgadtan, elfogulatlan, s minden szeszély nélkül olvassa és bírálja, rólok legalább is annyit kénytelen lesz bevallani, hogy meggyőződésük s ennek következtében az igazság kivívására irányzott törekvésök némi szeszélyből nem származhatott.

Ha a dolog így volna, bizony nagyon könnyű lett volna és lenne velünk s így a kérdéses krónika hitelével elbánni: mert pusztá szeszélyből bizonyonyosan nem fognok folytatni igen tisztelt ellenfeleinkkel ez ügyben oly rég folyó tudományos vitánkat, melyet ellenökben e tudomány érdekében mind addig fel nem adhatunk, míg az igazság, melynek nyomozása s kiderítése lehet csak közös czélunk, egyik vagy másik fél által tökéletesen ki nem lesz víva.

Hogy azonban e czélt elérhessük, hogy a székely krónika hitelének leghatározottabb ellenzői meggyőződjenek e forrásunk valódi becséről, megvallom, mind azt a mi eddig történt magam sem tartom teljesen kielégítőnek.

Mulhatalan teendők erre nézve, hogy e krónika szövegét, az eredeti szerkezethez lehető leg-hivebben, ha a kiadás több példány segélyével tör-

*) *Constantinus Porphyrogen. De administrando Imperio 40. fejezet.*

***) *Engel (Jos. Christianus) Supplementa ad Vindicias Anonymi Cornidianus 347—350. l.*

*) Ez adatokat éppen Szalay ellenében jelen értekezésém megírásával csak nem egy időben érdekesen összeállította Imecs Jákó „A székely nemzet eredetéről“ című derék értekezésében, *Gyulafejérvári füzetek I. köt. Kolozscártt. 1861. 8r. 39—66. l.*

ténnék, ezek minden eltérésének gondos kijelölésével, folytonos bírálati jegyzetekkel, szóval a tudomány mai kívánatainak megfelelő oly teljes készülettel adjuk ki, milyennel hazai krónikáink közül mai napig fájdalom! egyetlen egy sincs kiadva.

A leggondosabban nyomozandó volna tehát a csiki Sándor család levelei között maga az 1533-diki eredeti szerkesztmény, melyet csak azért, mert a múlt száz végén az erdélyi magyar nyelvművelő társaság felszólítására napfényre nem került, örökre elveszettnek határozottan még nem tarthatunk. Tudjuk, hány százéven át rejtett a magyar történetírás atyjának Béla király névtelen jegzőjének munkája, mely csak a múlt száz közepén lett közzé téve; tudjuk, hogy legrégebb szerkezetű hazai krónikánk Kézai munkája még ennél is később lett közönségesen ismeretessé. S így a legfigyelmesebb kutatás előtt nem kell s nem lehet arról a reményről végkép lemondanunk, hogy magát az 1533-ki írományt, sőt ha ne talán a sors az ennek alapjaitul szolgáló régebbi iratoktól bennünket örökre meg nem fosztott, ezek némely darabjaitis, — melyek őstörténetünk felderítésére hasonlíthatatlan becsűek volnának, — felfedezni sikerülhessen.

Ha azonban ez már most csak ugyan lehetetlen volna, oda kellene munkálni, hogy az 1695-diki csik-szeredai hiteles átirat napvilágra kerüljön, s ezt nem csak a csik-szeredai levéltárban, hanem Csik-Somlyón is, hol annak 1796-diki másolata készült, a leggondosabban kellene nyomozni, s e tekintetből különös figyelem volna fordítandó a csik-somlyói convent régi székelyföldi írományokban bizonyosan gazdag könyv- és kéziratárára. Sőt ki kellene terjeszkedni a nyomozásnak a székely nemzet eddig oly kevésbé ismertett, oly kevésbé használt, udvarhelyi levéltárára, melybe, mint köz tudomásra van, az egyes székely székeket és családokat illető levelek tetemes mennyiségben vannak letéve.

Abban az esetben, ha mind e nyomozásoknak kívánt eredménye nem lehetne, krónikánkat az eddig ismeretes újabbkori másolatok bírálati összevetése után is ki lehetne s ki kellene adni; mit csak az eddig általam ismert Arankaféle négy példány s a Halmágyi Sándor hazánkfia birtokában lévő ötödik másolat segítségével is bizonyosan oly sikerrel lehet végre hajtani, hogy a Székely Mihály-féle eddig használt egyetlen rossz kiadás, mely oly sokat tett krónikánk hitelének rontására, egészen háttérbe szoruljon s méltán érdemlett feledésbe merüljön.

A mi e bírálati újabb kiadással járó nem könnyű munkát illeti, arra történettudományunk érdekében fáradságomat a legszivesebben felajánlom, meg lévén győződve, hogy e munkában hazánknek mind azok a fiai, kik a birtokukban lévő kéziratok közlése által ez Erdély és a székelység régi történetei felderítésére nézve nevezetes ügyben közre munkálni képesek és hivatottak, e támogatást nem annyira tölem, mint az ügytől bizonyosan nem tagadják meg, sőt e köz ügy diadalának kivívását hazafiúi szives készséggel fogják elősegíteni.

Csak e meggyőződésből, s a székely nemzet mivelte fiaitól hiszem nem hiában reménylett és kért lelkes közre munkálásba bizva merhettem kimondani hitemet, hogy ha kötelességünket nemzeti tudományosságunk e fontos kérdéséhez illő buzgalommal és lelkiismeretességgel megteszszük, nem oly igen távol lehet az idő, midőn ez oly sokáig s oly élénken folytatott vitás ügyben tudományos közönségünk határozott döntő ítéletet hozhat, mely által a csiki székely krónikának nemzetünk őskorára vissza mutató ez egyetlen erdélyi forrásnak, hazai régi krónikáink mellett öt méltán megillető helye határozottan ki lesz mutatva s tudományos becsé valahára közönségesen el lesz ismerve.